

Helena Pochobradská: Vývoj správy státních zemědělských podniků na území východních Čech po roce 1945 se zvláštním zřetelem na vývoj státních statků.

Disertační práce. Fakulta filosofická University Pardubice 2012.

Oponentský posudek

Helena Pochobradská se výběrem tematu své disertační práce pustila odvázně na pole neorané. Otázky změn vlastnictví a hospodaření na československém venkově byly již zpracovány vícekrát, ovšem ne z pohledu zvolené autorkou. Jednalo se především o majetkové přesuny – v obecnější rovině doprovázené příklady, ale ne vždy již o to, co se se zabaveným majetkem dělo dále. Snad jen s konstatováním postupného úpadku se setkáváme častěji. Větší pozornost byla také dosud věnována jednotným zemědělským družstvům (dále JZD), státní statky stály poněkud stranou pozornosti.

V úvodu autorka uvádí, co ji k tematu přivedlo – vlastní práce archivářka s prameny, jimž se dosud nikdo nevěnoval, jež jsou ale co do objemu velmi bohaté a nabízejí jak možnost srovnání jednotlivých podniků, tak i vytváření obecnějších závěrů.

Autorka naznačila možné základní směry výzkumu – důvody a okolnosti vzniku státních statků, možnosti jejich rentabilního hospodaření, politické vlivy, jimž se nedalo vyhnout, příčiny špatných výsledků, především ale správní vývoj a každodennost jednotlivých statků, včetně pracovních podmínek zaměstnanců, což je také hlavním obsahem předložené práce. Teritoriální vymezení zahrnuje zhruba současný Pardubický a Královéhradecký kraj. Stav bádání v tomto ohledu je mizivý, až na několik studií ze 60. let minulého století existují víceméně jen obecnější dějiny zemědělství v Českých zemích.

Autorka dále vysvětluje základní pojmy, jako např. statek (zde možná zachází až do přílišných podrobností), JZD – zde poukazuje na odlišnosti a se zdůvodněním, že družstva jsou zpracována mnohem více, je odsunuje stranou. Stručně jsou osvětleny okolnosti vzniku státních statků, na něž měly vliv obě pozemkové reformy a změny po únoru 1948.

Dále v úvodu nacházíme přehled použitých zdrojů. Jedná se hlavně o archivní fondy uložené v SOA Zámrska a v různých SOkA, autorka studovala také v pražském Národním archivu ve fondech ústředních zemědělských orgánů. Dále použila odbornou literaturu, tisk, různé bulletiny vydávané některými statky a zaznamenala legislativní opatření, která se zemědělských podniků týkala. Upozorňuje také na to, že statistické údaje z doby před rokem 1989 není možno považovat za zcela věrohodné.

Druhá kapitola pojednává o činitelích ovlivňujících vznik a fungování státních statků. Vlivy byly četné – geografické podmínky, klima, půda, místní podmínky pro zemědělství. Zvláštní pozornost je zaměřena na pozemkové reformy a obecněji na historický vývoj pozemkové držby, zde je využito literatury

a legislativních norem. Stranou nezůstal „sovětský vzor“, v dané době nepominutelný. Je tu nastíněn historický vývoj půdní držby v Rusku a následky bolševické revoluce v této oblasti.

Kapitola třetí je již zaměřena na základy budování státních zemědělských podniků, a to od počátků v období první ČSR přes majetkové změny za okupace k druhé pozemkové reformě, za rozhodující období je zde ale oprávněně určena doba pounorová. Při líčení období po roce 1945 se otázka správy dostává do středu pozornosti, a to od nejvyšší úrovně (ministerstvo zemědělství) až po nejnížší. Autorka rozebírá přidělování půdy po odsunutých Němcích, sporný vztah nově příchozích do pohraničí k půdě, na níž nežili jejich předci, a další změny, mezi nimiž nejdůležitější byly ty, které přišly po únoru 1948 a stály na nových zemědělských zákonech v komunistickém duchu, z nichž mimo jiné vyplývalo zdůraznění plánovitého přístupu k hospodářství, včetně zemědělského. Ačkoliv autorka předem odsunula JZD stranou svého zájmu, přece jen o nich pojednala, aby byla možnost srovnání. Učinila tak poměrně podrobně, ale v přiměřeném rozsahu.

V páté kapitole se autorka věnuje pounorové době a „budování“ zemědělství v nových podmínkách. (Zde se přirozeně nabízí otázka, proč podkapitola 4.2 o JZD je zařazena před kapitolu 5.) Je zde podán přehled správy ve vztahu k zemědělství, význam národních výborů, zemědělských správ různých úrovní a závěrů sjezdů KSČ – zdá se, jako by hospodářská stránka ustupovala do pozadí – v tehdejší skutečnosti, ne v podání Heleny Pochobradské.

Československé státní statky jsou podrobně, prozatím ovšem v obecné rovině, rozebrány v kapitole šesté. Jsou naznačeny výchozí podmínky (včetně válečných škod, úkolů, jež byly před státní statky postaveny, odborného zaměření, složitého zajišťování pracovních sil, organizace podniků a četných změn v ní po roce 1948), řazeny jsou chronologicky a je jich opravdu hodně. Proto se také zřejmě jedná o nejdelší kapitolu, v níž bohužel mezi ss. 54 a 95 není mezititulek, který by ji rozčlenil a učinil přehlednější.

Přímo navazuje sedmá kapitola, nazvaná „Typologie státních statků s využitím konkrétních příkladů“. Zajímavé je, že hned v první větě zde autorka tvrdí, že typologie státních statků v podstatě neexistovala, a tím naznačuje velký zmatek v tomto smyslu. Přesto se pokusila najít hlediska, podle nichž by bylo možno státní statky roztrždit, např. podle doby vzniku, délky existence či podle zaměření výroby. Z nich pak vybrala typické příklady pro podrobnější popis činnosti a hodnocení – státní statky Králíky, Mladkov a Vysoké Mýto a Velkovýkrmný Smiřice.

Na půdě jednotlivých podniků se pak autorka pohybuje podle podobného schématu – uvádí teritoriální vymezení, okolnosti vzniku, výrobní zaměření, způsob řízení, příčiny potíží (malá bonita půdy, špatné vedení, špatný přístup mnoha zaměstnanců). Dále zde najdeme zmínky o mezinárodních vztazích (SSSR, Polsko), o socialistickém soutěžení, počtech zaměstnanců, mzdových záležitostech, sociální politice a hospodářských výsledcích, a to po celou dobu

existence statku až po privatisaci v 90. letech. Výklad je pojat víceméně popisně a chronologicky, často nacházíme jen suchý výčet, a text proto místy působí poněkud kronikářským dojmem.

Za pozornost stojí zmínka, že do státních statků byla někdy začleňována území, kde dříve hospodařila JZD. Zde mi schází podrobnější vysvětlení, protože se přece jednalo o různé druhy vlastnictví k půdě. Něco málo je naznačeno pouze na s. 39 a 41 a v pozn. 312. Dostí exoticky zní v dobových souvislostech výpomoc vojáků okupační Sovětské armády na statku Vysoké Mýto počátkem 70. let, kdy se nepodařilo sehnat jiné pracovní síly.

Pod číslem 7.3.1 autorka zařadila podkapitolku nazvanou „Ze vzpomínek zaměstnanců statku Vysoké Mýto“. Proč se zde znovu zmiňuje o vzniku onoho státního statku, navíc jinak, než na začátku nadřazené kapitoly 7.3? Z celé podkapitoly rovněž vůbec nevysvětluje, že je postavena na vzpomínkách zaměstnanců. Proč se tedy tak jmenuje? Jen v závěru najdeme krátký citát z článku napsaného zřejmě zaměstnanci, který je ale spíše politicky podloženým prohlášením.

V líčení dějin Velkovýkrmén Smiřice najdeme úsměvné prvky kritiky některých osob z konce 40. let, že „chtěly zdiskreditovat sovětské metody chovu a výkrmu vepřů ...“. Osočeným lidem tehdy jistě do smíchu nebylo, ale je třeba vidět, co všechno v dané době ovlivňovalo „rozvoj“ zemědělství (a ovšem i dalších hospodářských odvětví).

Zvláštní pozornost je zaměřena na státní statky v krkonošské oblasti, jež pro zemědělství neskýtala dobré podmínky. Budní hospodářství bylo po nástupu socialisace opuštěno, to mělo dlouhodobý vliv na vývoj krajiny. Závěrečné osobní svědectví je zajímavé, mělo ale být vyčleněno, mimo jiné proto, že se netýká žádného z popisovaných statků. Současně jsem toho názoru, že autorka se měla pokusit získat takových svědectví více.

Krátké kapitoly jsou v závěru věnovány získávání zkušeností v dalších zemích, jako příklady jsou uvedeny Polsko, SSSR a Maďarsko, a transformaci československého a posléze českého zemědělství po roce 1989, již státní statky vesměs nepřežily, i když v řadě případů se vedení snažilo je udržet.

V závěru autorka shrnuje a hodnotí získané poznatky. Vypočítává potíže, s nimiž se státní statky musely vyrovnávat, od nevhodných agrotechnických podmínek až po neodborné zásahy ze strany KSČ, a snaží se přehledně uspořádat způsoby řízení a hierarchii uvnitř celé soustavy státních statků, což mělo být hlavním cílem práce.

Připomínky mám **k poznámkovému aparátu**. Na některých místech je neúplný a chybný (např. na s. 16 v pozn. 40 chybí přesnější citace, pozn. 54 neodpovídá textu, nesrovnalosti – vzniklé asi spíše přehlédnutím – najdeme při srovnání pozn. 144 a 146). Rovněž se domnívám, že pokud se v textu odkazuje na nějaký soubor literatury, měly by být dotčené tituly uvedeny přímo v poznámce pod čarou; odkaz na seznam pramenů a literatury je poněkud „nepohodlný“ z pohledu čtenáře, příslušný soubor (např. literatura k pozemkovým

reformám) tam není uveden v ucelené skupině, již má autorka na mysli. Závěrečný seznam pramenů a literatury je dosti bohatý, jedná se o práci postavenou zejména na rozsáhlém studiu archivních pramenů. To je třeba ocenit. Vážnější výhrady mám ale k výčtu literatury. Každá práce uváděná v tomto seznamu by se měla vyskytovat také v poznámkách pod čarou (a naopak). Zdá se, že autorka uvedla v seznamu literatury i knihy a studie, na které v textu pouze odkazuje jako na další možné zdroje, ale sama je nepoužila (při listování prací nabudeme dojmu, že v poznámkách pod čarou je titulů mnohem méně než v závěrečném seznamu). Pokud je tomu tak opravdu, není to správné.

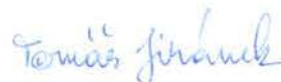
Jazyk práce je na poměrně dobré úrovni, narušované jen poměrně častými chybami v interpunkci, občas se vyskytnou hrubé pravopisné chyby (př. ss. 5, 98,) a chyby ve velkých písmenech, jež je snad možno považovat za překlepy. V ruském znění slova „encyklopedie“ se píše měkké i (s. 6). Místy se autorka neubráníla převzetí slovníku komunistického aparátu (venkovský lid, formy socialistického vlastnictví, socialistická velkovýroba aj.), někde najdeme určitě nevhodně slohové odchylky či „překlepy“ slovní, např. „byl knihovně převeden“ místo zřejmě správnějšího „kněžně“, což je ale drobnost vedle tvrzení, že jistá žena nastoupila do státního statku „jako dojnice“ (s. 126). Očekával bych, že autorka zná zemědělskou terminologii. Podobný dojem budí slova o výjezdech „i do jiných lidově demokratických států, včetně kapitalistických“ (s. 128).

Závěr

Práce Heleny Pochobradské se týká dosud nezpracovaného tematu a přináší shrnutí poznatků o vývoji státních statků v Československu zejména po roce 1948, ovšem s potřebnou retrospektivou. Autorka chtěla najít nějaký systém, ale to se nepodařilo prostě proto, že patrně žádný neexistoval. I toto zjištění můžeme považovat za přínos, stejně jako nastínění toho, jak státní statky v minulosti „žily“ a co všechno ovlivňovalo jejich činnost. Domnívám se, že autorka se mohla pokusit o výstižnější zhodnocení poznatků, práce místy působí příliš popisným dojmem.

Otázky v textu tohoto posudku mohou být použity při obhajobě, k níž disertační práci Heleny Pochobradské **s určitou výhradou doporučuji**.

Pardubice 30. října 2012

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.